Επιθεώρηση Δημοσίου & Διεθνούς Δικαίου

Φοιτητικό Επιστημονικό Περιοδικό Δημοσίου & Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΤΕΥΧΟΣ 1 | ΕΤΟΣ Α΄ | ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

ΑΡΘΡΟ

# «Η Διεθνής Ευθύνη των Πολυεθνικών Επιχειρήσεων στο Πεδίο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: η Πρόκληση της Λογοδοσίας της Επιχειρηματικής Δύναμης»

Μαρία-Μυρτώ Λιάκου[1]

**Abstract.** Το παρόν άρθρο εξετάζει τη διεθνή ευθύνη των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υπό το πρίσμα της αυξανόμενης οικονομικής και πολιτικής ισχύος τους στο διεθνές σύστημα. Αφετηρία της ανάλυσης αποτελεί η διαπίστωση ότι η επιχειρηματική δύναμη, όταν ασκείται χωρίς επαρκή εποπτεία, δύναται να οδηγήσει σε επικίνδυνες παραβιάσεις διεθνώς κατοχυρωμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως ενδεικτικά αποτελούν το δικαίωμα στη ζωή, στην υγεία και στην προστασία του περιβάλλοντος. Στη συνέχεια, διερευνάται η θέση των πολυεθνικών επιχειρήσεων στο διεθνές δίκαιο εξελικτικά και το αμφιλεγόμενο ζήτημα περί απονομής διεθνούς νομικής προσωπικότητας. Ακολούθως, αναλύεται το διεθνές κανονιστικό πλαίσιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η έμμεση επέκταση των σχετικών υποχρεώσεων στις επιχειρήσεις μέσω της ευθύνης των κρατών, αναδεικνύοντας το υφιστάμενο κενό άμεσης λογοδοσίας. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στους μηχανισμούς ηπίου δικαίου («soft law»), καθώς και στις πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις σε επίπεδο ΟΗΕ και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κάτωθι άρθρο καταλήγει σε αποτίμηση του πραγματικού καταλογισμού διεθνούς ευθύνης στις πολυεθνικές επιχειρήσεις, στο πλαίσιο ενός μεταβατικού σταδίου του διεθνούς δικαίου.

---

[1] Η Μαρία-Μυρτώ Λιάκου είναι Προπτυχιακή Φοιτήτρια της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

## Πίνακας Περιεχομένων

**Εισαγωγή ..... 303**

**Η Πολυεθνική Επιχείρηση υπό το Διεθνές Δίκαιο ..... 304**

**Διεθνής Κατοχύρωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων..... 305**

**Διεθνές Κανονιστικό Πλαίσιο: Θεμελίωση Κρατικής Ευθύνης. 305**

**Συμμόρφωση στη Διεθνή Υποχρέωση Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ..... 308**

**«Ήπιο Δίκαιο» Διεθνών Υποχρεώσεων Πολυεθνικών Επιχειρήσεων ..... 311**

**Κατευθυντήριες Αρχές του ΟΗΕ για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2011)..... 311**

**Κατευθυντήριες Γραμμές του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης για τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις σχετικά με την Υπεύθυνη Επιχειρηματική Συμπεριφορά ..... 313**

**Αξιολόγηση Μηχανισμών «Ήπιου Δικαίου» ..... 315**

**Υπό Διαμόρφωση Διεθνής Συνθήκη για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ..... 316**

**Δυσχέρειες Θεμελίωσης Διεθνούς Ευθύνης των Πολυεθνικών Επιχειρήσεων..... 317**

**Το Υφιστάμενο Κενό Λογοδοσίας *(Accountability Gap)*..... 320**

**Τα Θεσμικά Κενά στη Ρύθμιση της Διασυνοριακής Επιχειρηματικής Δράσης ..... 320**

**Η Οργανωτική Δομή της Πολυεθνικής Επιχείρησης ως Εμπόδιο Λογοδοσίας..... 321**

**Δικονομικά και Πρακτικά Εμπόδια στην Πρόσβαση σε Αποτελεσματική Έννομη Προστασία ..... 323**

**Επίλογος ..... 324**

**Βιβλιογραφία ..... 326**

## Εισαγωγή

Υπό το ισχύον οικονομικό σύστημα της «ανοιχτής αγοράς», οι κατοχυρωμένες αρχές της ελεύθερης οικονομικής δράσης,[2] του ανταγωνισμού και της ανεμπόδιστης ανάληψης επιχειρηματικής πρωτοβουλίας έθεσαν την ιδιωτική οικονομική δραστηριότητα σε παγκόσμια πρωτοκαθεδρία, παραχωρώντας την ισχύ η οποία αναμετράται, ως προς τα μεγέθη της, με εκείνη της παραδοσιακής κρατικής. Αναγκαία συνέπεια της επιχειρηματικής δυναμικής, η οποία απαντάται στο έπακρό της στο νομικό πρόσωπο των πολυεθνικών επιχειρήσεων, εξαιτίας της διασυνοριακής τους επέκτασης, είναι η ιδιαίτερα δυσχερής προσπάθεια των αρμοδίων αρχών να οριοθετήσουν σαφώς και να εποπτεύσουν επιμελώς το νομικά επιτρεπτό της εκάστοτε επιχειρηματικής ενέργειας.

Ως απόρροια της έλλειψης επαρκών μηχανισμών ελέγχου, αναδύονται στην παγκόσμια επικαιρότητα ζητήματα που αφορούν σε παραβιάσεις θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προερχόμενες αιτιωδώς από τη δράση πολυεθνικών επιχειρήσεων. Οι τελευταίες, εν όψει της πολύπλοκης οργανικά και κερδοσκοπικής φύση τους, χρήζουν καθοδήγησης ως προς τη διαχείριση της εκμετάλλευσης των αντικειμένων της δράσης τους, ώστε να διαφύγουν αποτελεσματικά τον υποβόσκοντα κίνδυνο προσβολής των προστατευόμενων εννόμων αγαθών.

Γεγονός αποτελεί ότι η επιχειρηματική ελευθερία υπόκειται καταρχήν στους περιορισμούς του εθνικού Συντάγματος που προτάσσει τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθιστώντας κάθε αντίθετη προς αυτά ενέργεια παράνομη ως αντισυνταγματική και καταδικαστέα. Ωστόσο, αντικείμενο ανάλυσης της παρούσας μελέτης αποτελεί η διεθνής αντιμετώπιση της ευθύνης των πολυεθνικών επιχειρήσεων, όχι βάσει εσωτερικών κανονιστικών ρυθμίσεων, αλλά υπό το πρίσμα των διεθνώς αναγνωρισμένων επιταγών διαβαθμισμένης δεσμευτικότητας.

Εν όψει αυτού του προβληματισμού, τίθεται το ζήτημα, κατά πόσο η θεμελίωση της επιχειρηματικής ευθύνης σε διεθνές επίπεδο συνιστά μια επιτρεπτή

[2] Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας (Αθήνα: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, όπως ισχύει μετά την αναθεώρηση του 2019), άρθρο 5 παρ.1.

διαστολή των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών για προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή, αντιθέτως, μια ριψοκίνδυνη αναλογία που ενδεχομένως να επιφέρει δυσμενείς συνέπειες στην ιδιωτική επιχειρηματική πρόοδο.

## Η Πολυεθνική Επιχείρηση υπό το Διεθνές Δίκαιο

Εφαλτήριο της εγκαθίδρυσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων αποτέλεσε ιστορικά η μετατόπιση της ζήτησης από την βιομηχανική παραγωγή αγαθών στην παροχή υπηρεσιών και γνώσης, που συναποτελούν το πιο εύπλαστο προϊόν διάθεσης σε παγκόσμιο επίπεδο, λόγω του ιδιαίτερου *know-how* κάθε επιχείρησης. Η δικαιολογητική βάση της ανάπτυξης των πολυεθνικών επιχειρήσεων συναντάται εντός της δεκαετίας του 1930, οπότε και σημειώθηκε η τάση προς «εσωτερίκευση»[3] της οικονομικής δύναμης. Βάσει της τελευταίας, η πολυεθνική επιχείρηση, αποβλέποντας στη μείωση του κόστους διάθεσης των προϊόντων στην ανοιχτή αγορά, «εσωτερικεύει» τις συναλλαγές προμήθειας και διανομής, διατηρώντας το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα στο εξωτερικό και αποφεύγοντας τις δυσλειτουργίες που θα αντιμετώπιζε, εάν επιχειρούσε στην αγορά σε καθεστώς πλήρους ανταγωνισμού.

Η πολυπλοκότητα της πολυεθνικής επιχείρησης, είτε οργανωμένης με εσωτερική ιεραρχία περισσότερων οντοτήτων είτε ως δικτύου συντονισμένων οικονομικών συνεργατών, καθιστά ανέφικτο τον καθορισμό ενός ενιαίου ορισμού της από το διεθνές δίκαιο. Ωστόσο, ο διεθνής Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) έχει επιχειρήσει να σκιαγραφήσει τη λειτουργία των εν λόγω επιχειρήσεων στο πρώτο μέρος των Κατευθυντήριων Οδηγιών του για τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις, παρουσιάζοντάς τες ως ιδιωτικές, κρατικές ή μεικτές εταιρείες «εγκατεστημένες σε περισσότερες από μία χώρες και συνδεδεμένες μεταξύ τους, ώστε να μπορούν να συντονίζουν τις δραστηριότητές τους με διάφορους τρόπους.»[4]

Αναντίρρητα, παρά τη συνεχή παρακολούθηση των παγκοσμίων τάσεων, η κλασική θεωρία του διεθνούς δικαίου

[3] P. Muchlinski, *Multinational Enterprises and the Law* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 28.

[4] OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct* (Paris: OECD Publishing, 2023), 12.

εμμένει στην περιοριστική απόδοση της διεθνούς νομικής προσωπικότητας σε κράτη και διεθνείς οργανισμούς. Ως τέτοια, σύμφωνα με το κλασικό έργο του James Crawford, *«Brownlie's Principles of Public International Law»,* λογίζεται εκείνη η νομική προσωπικότητα που αποκτά μια οντότητα, η οποία κατέχει, διατηρεί διεθνή δικαιώματα και διεθνείς υποχρεώσεις και ευθύνεται για τις εκ μέρους της παραβιάσεις των τελευταίων.[5] Αυτή η τυπικότητα της διεθνούς θεωρίας δικαιολογείται, όπως υποστήριξε ο Γερμανός νομικός, Friedmann,[6] από την κατεστημένη ισχύ του Κράτους, του οποίου αποκλειστικώς οι αποφάσεις φέρουν ιδιαίτερη βαρύτητα και οι ενέργειες επιφέρουν θεμελιώδεις αλλαγές στο διεθνές τοπίο, ικανές να δικαιολογήσουν την ανύψωσή του σε θέση αυξημένης ευθύνης ως προς τις έννομες συνέπειες της δράσης του.

Επομένως, συνιστά γενική παραδοχή της θεωρίας του διεθνούς δικαίου το γεγονός ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις καταρχήν δεν διαθέτουν διεθνή νομική προσωπικότητα. Μάλιστα, η κατοχύρωση της νομικής τους προσωπικότητας εντός του εσωτερικού εθνικού δικαίου δεν συνεπάγεται την απόκτηση διεθνούς υποκειμενικότητας. Αυτό συμβαίνει διότι τα κριτήρια ενός υποκειμένου διεθνούς δικαίου, όπως η ανάθεση διεθνών εξουσιών και η σύσταση οργάνων με κανονιστική αυτονομία δεν συντρέχουν στην πολυεθνική επιχείρηση, παρά την διακρατική οικονομική δραστηριοποίησή της, καθιστώντας τη μια οντότητα που πράγματι επηρεάζει τις διεθνείς εξελίξεις, πολλώ δε μάλλον τις οικονομικές, χωρίς όμως να νομιμοποιείται άμεσα ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου.

## Διεθνής Κατοχύρωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

### Διεθνές Κανονιστικό Πλαίσιο: Θεμελίωση Κρατικής Ευθύνης

Με αφετηρία τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ο σκοπός ύπαρξης της διεθνούς έννομης τάξης συνδέεται άρρηκτα με τον σεβασμό προς τα

[5] J. Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law,* 8th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2012), 11.
[6] Wolfgang Friedmann, *The Changing Structure of International Law* (New York: Columbia University Press, 1964), 213.

ανθρώπινα δικαιώματα. Ειδικότερα, στο άρθρο 1 παρ.3, συγκαταλέγεται μεταξύ των διεθνών στόχων η προώθηση της διακρατικής συνεργασίας, ιδίως στον οικονομικό τομέα, στα πλαίσια της επιμελούς τήρησης των θεμελιωδών ελευθεριών. Προς συμπλήρωση αυτού του πλαισίου, το άρθρο 55 προβλέπει ρητώς την ενθάρρυνση της οικονομικής προόδου υπό τους όρους προστασίας των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων.[7]

Σε αυτό συνετέλεσε ιδιαίτερα η σύνταξη των Άρθρων για την Ευθύνη των Κρατών από Διεθνώς Άδικες Ενέργειες (ARSIWA),[8] προϊόν κωδικοποίησης και προοδευτικής ανάπτυξης του σύγχρονου εθιμικού διεθνούς δικαίου από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου. Η πρακτική αξία των Άρθρων έγκειται, μεταξύ άλλων, στον προσδιορισμό των προϋποθέσεων, υπό τις οποίες μια συμπεριφορά μπορεί να καταλογιστεί στο κράτος και να θεμελιώσει τη διεθνή ευθύνη του, εφόσον συνιστά παραβίαση διεθνούς υποχρέωσής του.

Ειδικότερα, κρίσιμο για τη σχέση μεταξύ κρατών και ιδιωτικών οντοτήτων, όπως οι υπερεθνικές επιχειρήσεις, είναι το άρθρο 8 (ARSIWA), το οποίο προβλέπει ρητώς τους όρους απόδοσης μιας ιδιωτικής άδικης ενέργειας στο κράτος. Προκειμένου να θεμελιωθεί τέτοια ευθύνη, απαιτείται να αποδειχθεί ότι η επιχείρηση ενήργησε βάσει των οδηγιών, των κατευθύνσεων ή υπό τον πραγματικό έλεγχο του κράτους ως προς τη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Κατά συνέπεια, εφόσον η ενέργεια αυτή συνιστά παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης, ενεργοποιείται η διεθνής ευθύνη του κράτους, στο πρόσωπο του οποίου γεννάται η υποχρέωση παύσης της προσβολής και παροχής εγγυήσεων περί μη επανάληψής της, καθώς και η υποχρέωση αποκατάστασης. Αυτή μπορεί να λάβει τη μορφή ειδικότερης υποχρέωσης επαναφοράς στην προτέρα κατάσταση, αποζημίωσης ή ικανοποίησης με επίσημη αναγνώριση ή απολογία.

Επιπροσθέτως, το Διεθνές, επικυρωθέν και από την Ελλάδα, Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR, 1966) συνάφθηκε με σκοπό να διασφαλίσει ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας των δικαιωμάτων,

[7] United Nations. *Charter of the United Nations*. 26 June 1945, 1 UNTS XVI, art. 1(3) and art.55.
[8] International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, UN Doc. A/RES/56/83 (2001), chap.I.

επιτάσσοντας στα συμμετέχοντα κράτη, όπως προβλέπεται στο άρθρο 2 παρ.2, να μεριμνούν για την υιοθέτηση νομοθεσίας που θα ενσαρκώνει το όραμα διασφάλισης των δικαιωμάτων.[9] Η ανωτέρω επιταγή συνίσταται στην θεμελίωση της «θετικής υποχρέωσης» των κρατών να παρεμβαίνουν με μηχανισμούς προστασίας και εποπτείας σε κάθε οντότητα εντός της επικρατείας τους, συμπεριλαμβανομένων των πολυεθνικών επιχειρήσεων που εδρεύουν σε αυτά, προς επίτευξη ενός κλίματος διεθνούς αρμονίας με ελάττωση των παραβιάσεων. Στο πλαίσιο της αναφερθείσας υποχρέωσης εντάσσεται και η θέσπιση ενός ρυθμιστικού σχεδίου της εταιρικής δραστηριότητας εκ μέρους του κράτους υποδοχής της.

Συναφές ως προς τους επικείμενους στόχους είναι το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ICESCR, 1966), το οποίο θέτει στο άρθρο 2 ρητώς την υποχρέωση των κρατών για έμπρακτη υλοποίηση και εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων.[10] Σύμφωνα με την αυθεντική ερμηνευτική κατευθυντήρια γραμμή της Επιτροπής CESCR στο Γενικό Σχόλιο αρ. 24 (2017), η ως άνω υποχρέωση των κρατών δεν υπόκειται σε εδαφικούς περιορισμούς, με βάση την αρχή της εδαφικότητας, αλλά εκτείνεται στο μέτρο της δράσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων που υπόκεινται στη δικαιοδοσία τους.

Συνεπώς, η διεθνής ευθύνη του κράτους για τη δράση των πολυεθνικών επιχειρήσεων, με εγκατεστημένη έδρα σε αυτό, απαρτίζεται από την υποχρέωση σεβασμού, την υποχρέωση προστασίας των δικαιωμάτων με τη δυναμική άσκηση ελέγχου και την υποχρέωση εκπλήρωσης των στόχων του Διεθνούς Συμφώνου. Βάσει της παραγράφου 32, το κράτος δεν υπέχει άμεση ευθύνη για την διενέργεια πράξεων αντικείμενων στα ανθρώπινα δικαιώματα από την ιδιωτική δράση, εντούτοις, ενέχεται για την παράλειψη αποτροπής αυτής της αθέτησης ως ελλιπή εκπλήρωση των διεθνών του υποχρεώσεων.[11]

---

[9] United Nations, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 16 December 1966, 999 UNTS 171, entered into force 23 March 1976, art. 2(2).
[10] United Nations, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 16 December 1966, 993 UNTS 3, entered into force 3 January 1976, art. 2 (2).
[11] Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No.24 (2017) on State Obligations under the ICESCR in the Context of Business Activities*, UN Doc. E/C.12/GC/24 (2017).

## Συμμόρφωση στη Διεθνή Υποχρέωση Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Η εξωεδαφική ισχύς της υποχρέωσης του κάθε κράτους να διασφαλίζει τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνεπάγεται, κατά λογική αναγκαιότητα, τη θεμελίωση διεθνούς ευθύνης του εν λόγω κράτους για κάθε τέτοια παραβίαση. Διαφαίνεται, συγχρόνως, μέσω των «Κατευθυντήριων Αρχών των Ηνωμένων Εθνών για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα», ότι η σχετική υποχρέωση των κρατών επεκτείνεται λειτουργικά και στη σφαίρα δράσης των ιδιωτικών επιχειρηματικών φορέων, που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους.[12]

Εξ αυτού του λόγου, τα κράτη οφείλουν να μεριμνούν νομοθετικά και διοικητικά για τη συμμόρφωση των επιχειρήσεων στις επιταγές του διεθνούς δικαίου περί προστασίας των δικαιωμάτων. Υπό το πρίσμα αυτό, η διεθνής ευθύνη των κρατών ωθεί τα ίδια να επιβάλλουν πρότυπα συμπεριφοράς στις πολυεθνικές επιχειρήσεις υπό τη δικαιοδοσία τους, ενθαρρύνοντας έτσι ένα καθεστώς έμμεσης, πλην όμως ουσιαστικής, συμμόρφωσης της διακρατικής επιχειρηματικότητας προς το διεθνές κανονιστικό πλαίσιο.

Σύμφωνα με τη Judith Schönsteiner, όσον αφορά τις κρατικές επιχειρήσεις *(State-Owned Enterprises - SOE's)*, η ευθύνη για τυχόν παραβιάσεις μετατοπίζεται στο κράτος, όταν η επιχείρηση διενεργεί κυβερνητική ή δημόσια λειτουργία ή τελεί υπό την ουσιαστική εποπτεία του κράτους.[13] Συγχρόνως, η θεμελιώδης κρατική ευθύνη για επαρκή ρύθμιση της επιχειρηματικής δράσης παραμένει ακέραιη ως θετική υποχρέωση. Παρά ταύτα, κρίσιμη είναι η διάκριση μεταξύ των διαφορετικών βάσεων καταλογισμού της συμπεριφοράς ιδιωτικών οντοτήτων στο κράτος, όπως

[12] United Nations, *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*, (New York and Geneva: United Nations, 2011), Principle 1.
[13] Judith Schönsteiner, "*Attribution of State Responsibility for Actions or Omissions of State-Owned Enterprises in Human Rights Matters*", University of Pennsylvania Journal of International Law 40, no.4 (2019): 920.

αυτές αποτυπώνονται στα άρθρα Ευθύνης των Κρατών (ARSIWA).[14]

Αφενός, στο πραγματικό του άρθρου 5 εμπίπτουν οι πράξεις μη κρατικών οργάνων, οι οποίες συνδέονται λειτουργικά με την άσκηση δημόσιας εξουσίας. Πρόκειται για όργανα που νομιμοποιούνται από το εσωτερικό δίκαιο να ασκούν στοιχεία της κυβερνητικής εξουσίας, τα οποία κατά παράδοση ρυθμίζονται σε κρατικό επίπεδο. Επομένως, καθοριστική δεν είναι η τυπική νομική μορφή της οντότητας ούτε η ιδιωτική ή δημόσια φύση της. Αντιθέτως, κρίσιμη είναι η ύπαρξη εξουσιοδότησης της επιχείρησης, βάσει του εσωτερικού δικαίου, για την άσκηση λειτουργιών κυβερνητικού χαρακτήρα και η σύνδεση της άδικης ενέργειας με την τέλεση των συγκεκριμένων καθηκόντων.

Περαιτέρω, χαρακτηριστικό παράδειγμα, που περιλαμβάνεται στα σχόλια της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου επί του άρθρου 5,[15] είναι η ανάθεση σε ιδιωτικές επιχειρήσεις της διαχείρισης σωφρονιστικών καταστημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιωτικές πολυεθνικές εταιρείες ασφαλείας αναλαμβάνουν, δυνάμει σύμβασης με το κράτος, καθήκοντα φύλαξης κρατουμένων και διατήρησης της πειθαρχίας, τα οποία ταυτίζονται με τη δημόσια εξουσία. Σε περίπτωση κατάχρησης της δοθείσας εξουσίας, ενδεικτικά με τη διεξαγωγή βασανιστηρίων από υπαλλήλους της ιδιωτικής εταιρείας, αυτή η κατάφωρη παραβίαση του κανόνα αναγκαστικού διεθνούς δικαίου καταλογίζεται απευθείας στο κράτος, εφόσον οι επίμαχες πράξεις λαμβάνουν χώρα κατά την άσκηση της ανατεθείσας εξουσίας.

Ακόμα και αν το κράτος επικαλεστεί την υπέρβαση καθηκόντων ή την παράβαση του συμφωνητικού εκ μέρους της ιδιωτικής οντότητας, ο καταλογισμός δεν αποκλείεται αυτομάτως. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 7 (ARSIWA), η υπέρβαση εξουσίας ή η παράβαση οδηγιών δεν συνεπάγεται την αποποίηση της κρατικής ευθύνης. Ως εκ τούτου, η συμπεριφορά της επιχείρησης μπορεί να καταλογιστεί στο κράτος, ακόμη και όταν αυτή υπερβαίνει τα όρια της εξουσιοδότησής της, εφόσον πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις του άρθρου 5.

---

[14] International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, UN Doc. A/RES/56/83 (2001), articles 5, 7, 8.

[15] International Law Commission (ILC), *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, With Commentaries*, UN Doc. A/56/10 (2001), 43-44.

Σε αντιδιαστολή με το άρθρο 5, το άρθρο 8 (ARSIWA) εισάγει μια διαφορετική βάση καταλογισμού, η οποία αφορά περιπτώσεις κατά τις οποίες μια επιχείρηση ενεργεί κατόπιν οδηγιών ή υπό την καθοδήγηση ή τον έλεγχο του κράτους. Συνεπώς, ενώ το άρθρο 5 εστιάζει στην εξουσιοδότηση για την άσκηση κυβερνητικών καθηκόντων, το άρθρο 8 επικεντρώνεται στη σχέση του κράτους με την επίμαχη παραβίαση του διεθνούς δικαίου.

Μάλιστα, θεμελιώδης για την ερμηνεία του άρθρου 8 (ARSIWA) υπήρξε η υπόθεση *"Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua" (1986),*[16] στην οποία το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης διατύπωσε το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου (*effective control test).* Σύμφωνα με αυτό, ο καταλογισμός ιδιωτικής συμπεριφοράς στο κράτος προϋποθέτει την απόδειξη ότι αυτό άσκησε αποτελεσματικό έλεγχο επί των συγκεκριμένων επιχειρήσεων, στο πλαίσιο των οποίων τελέστηκαν οι διεθνώς άδικες πράξεις. Εν αντιθέσει, η γενική υποστήριξη μιας ιδιωτικής οντότητας δεν αρκεί, αφ' εαυτής, για την ενεργοποίηση του καταλογισμού, ελλείψει συγκεκριμένου συνδέσμου μεταξύ της κρατικής παρέμβασης και της άδικης συμπεριφοράς.

Ωστόσο, στην υπόθεση *Prosecutor v. Tadić (1999)*[17] υιοθετήθηκε από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία το κριτήριο του συνολικού ελέγχου (*overall control test*), η εφαρμογή του οποίου απορρίφθηκε από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Η διευρυμένη αυτή προσέγγιση αρκείται στην ύπαρξη ενός ευρύτερου κρατικού ελέγχου επί οργανωμένης ένοπλης ομάδας μέσω, μεταξύ άλλων, της χρηματοδότησης, του συντονισμού ή του σχεδιασμού των στρατιωτικών της επιχειρήσεων.

Όπως υποστηρίζει ο John Ruggie, εξαιτίας της ανεπαρκούς διοίκησης των αναπτυσσόμενων χωρών, η εκμετάλλευση του πλούτου τους αναλαμβάνεται από πολυεθνικές επιχειρήσεις, τα δε κράτη προέλευσης αυτών οφείλουν να διασφαλίσουν την αποτροπή παραβιάσεων εκ μέρους των ιδιωτικών φορέων σε ξένη επικράτεια μέσω

[16] *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), General List No. 70 (International Court of Justice, 1986).
[17] *Prosecutor v. Tadić*, Case No. IT-94-1-A, Judgement (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Appeals Chamber, July15,(1999).

εφαρμοσμένης πολιτικής.[18] Αντανάκλαση του φαινομένου αυτού συνιστά η νομική κατοχύρωση της υποχρέωσης προάσπισης των δικαιωμάτων, δυνάμει της οποίας οι επιχειρήσεις εντάσσονται στο διεθνές δίκτυο προστασίας με την εφαρμογή των μηχανισμών «ήπιου δικαίου» *(soft law).* Απώτερος σκοπός των μηχανισμών αυτών δεν είναι η επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παράβλεψης, αλλά η διαμόρφωση ενός πνεύματος δικαίου, αποτελεσματικού ως προς τη διεθνή συνεργασία και εξελικτικού ως προς τη συμπερίληψη της επιχειρηματικής δύναμης στο διεθνές πλαίσιο.

## «Ήπιο Δίκαιο» Διεθνών Υποχρεώσεων Πολυεθνικών Επιχειρήσεων

### Κατευθυντήριες Αρχές του ΟΗΕ για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2011)

Εξετάζοντας, αρχικά, τη φύση των Κατευθυντήριων Αρχών του ΟΗΕ, καθίσταται σαφές ότι ανήκουν στο ευρύ πεδίο του ήπιου δικαίου *(soft law).* Η συγκεκριμένη κατηγορία κανόνων δεν συμπεριλαμβάνεται στον εξαντλητικό κατάλογο του άρθρου 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης[19] και, επομένως, δεν συνιστά επισήμως αυτοτελή πηγή διεθνούς δικαίου. Παρά το γεγονός ότι ελλείπει το στοιχείο της νομικής δέσμευσης των κρατών, η πρακτική αξία των εργαλείων αυτών είναι σημαντική για τη διεθνή κοινότητα. Πρωτίστως, η χρησιμότητά του ήπιου δικαίου έγκειται στη λειτουργία του ως ερμηνευτικό εργαλείο, το οποίο εξειδικεύει το περιεχόμενο και καθοδηγεί την ερμηνεία των υφιστάμενων δεσμευτικών υποχρεώσεων του σκληρού δικαίου *(hard law),* ενώ παράλληλα συμβάλλει και στη διαμόρφωση του εθιμικού δικαίου.

Άξιος αναφοράς πυλώνας στη θεμελίωση της υποχρέωσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων προς συμμόρφωση στις επιταγές αφενός μεν του δικαίου του κράτους υποδοχής, όπου δραστηριοποιούνται, αφετέρου δε του δικαίου του κράτους προέλευσης, αποτελούν οι Κατευθυντήριες Αρχές του ΟΗΕ για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Εξ αυτών, θεμελιώδης είναι η

[18] John Ruggie, *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights* (New York: W. W. Norton, 2013), 88. (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua 1986).
[19] *Statute of the International Court of Justice*, June 26, 1945, 59 Stat. 1055, TS 993, art.38.

Αρχή 14, σύμφωνα με την οποία η ως άνω υποχρέωση, αν και κοινή για όλες τις επιχειρήσεις, υλοποιείται αναλογικά με τα διατιθέμενα μέσα και μεγέθη της κάθε οντότητας. Στην προκειμένη περίπτωση, η δράση της πολυεθνικής επιχείρησης, συνιστώσα σε ευρέως εκτεταμένη οικονομική εμβέλεια, παρουσιάζει ιδιαίτερη βαρύτητα στο διεθνές προσκήνιο και αναπόφευκτα της απονέμεται αυξημένη προσδοκία υπευθυνότητας ως προς την επαρκή ρύθμιση του ζητήματος.

Υψίστης σημασίας είναι και η Αρχή 17, η οποία ενθαρρύνει την επιχείρηση να προβεί στον σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικής δέουσας επιμελείας *(due diligence),* ως μέσο ανίχνευσης και αποτροπής των κινδύνων παραβίασης των δικαιωμάτων. Βασιζόμενη στην εν λόγω πολιτική, η επιχείρηση προβαίνει στην αποτίμηση των επικείμενων κινδύνων, μέσω της αποκατάστασης και των πιθανών, μέσω της αποτροπής.[20] Επρόκειτο, άρα, για μια συνολική διαδικασία ελέγχου: διαρκή, καθώς πρέπει να εναρμονίζεται κάθε φορά με τους στόχους και τη λειτουργία της επιχείρησης και πρωταρχική, διότι εφαρμόζεται ήδη στα πρώιμα στάδια της δράσης, όπου ελλοχεύουν κίνδυνοι ήδη κατά τη δόμησή της.

Πιο αναλυτικά, η δέουσα επιμέλεια, ως αναγνωρισμένο πρότυπο συμπεριφοράς των διακρατικών εταιρειών, αποτυπώνεται στη νομολογία των ad hoc διεθνών διαιτητικών δικαστηρίων του Διεθνούς Κέντρου για τη Διευθέτηση Διαφορών από Επενδύσεις (ICSID). Τα συγκεκριμένα διαιτητικά δικαστήρια αξιολογούν την επιχειρηματική ενέργεια με τα κριτήρια της σύνεσης και της προβλεψιμότητας των κινδύνων. Μάλιστα, σε περιβάλλοντα όπου επικρατούν συνθήκες αυξημένου ρίσκου παραβίασης δικαιωμάτων, περιβαλλοντικών προτύπων ή κανόνων νομιμότητας αναμένεται από την επιχείρηση αναλογικά η επίδειξη αυξημένης δέουσας επιμέλειας.

Χαρακτηριστικά, στην υπόθεση *Churchill Mining v. Indonesia* (2016),[21] η εταιρεία παρέλειψε να προβεί σε έλεγχο γνησιότητας των αδειών εξόρυξης άνθρακα, που εξέδωσε τοπικός της συνεργάτης, με αποτέλεσμα να κριθεί

[20] United Nations, *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*, (New York and Geneva: United Nations, 2011), Principles 14, 17.

[21] *Churchill Mining PLC and Planet Mining Pty Ltd v. Republic of Indonesia*, ICSID Case No. ARB/12/14 and 12/40, Award, 6 December 2016

ότι απέτυχε ως προς την επίδειξη δέουσας επιμέλειας. Ως συνέπεια, όχι μόνο απορρίφθηκε η προσφυγή της κατά της Ινδονησίας για την ανάκληση των πλαστών αδειών ως απαράδεκτη, αλλά καταδικάστηκε και στην πλήρη κάλυψη των δικαστικών εξόδων του κράτους. Η απόφαση αυτή κατέδειξε τη σημασία της χαρτογράφησης των κινδύνων, τόσο αυτών που απορρέουν εσωτερικά από την ίδια την επιχείρηση, όσο και αυτών που προκύπτουν από την αλυσίδα των επιχειρηματικών σχέσεων της εταιρείας.

Σύμφωνα με τον John Ruggie, στον οποίο αποδίδεται η συγγραφή των Κατευθυντήριων Αρχών, μια επιχείρηση σημαντικού μεγέθους, όπως η πολυεθνική, λόγω της δυσκολίας να ασφαλίσει όλες τις πτυχές της δράσης και της λειτουργίας της απέναντι στην τήρηση των επιβαλλόμενων αρχών, αρκεί να θέσει σε προτεραιότητα διευθέτηση εκείνους τους τομείς που ενέχουν εγγενώς το πιο αυξημένο ρίσκο παραβίασης.[22]

Στοιχειώδες στάδιο που έπεται της εφαρμογής μιας ανθρωπιστικής πολιτικής είναι ο επιβεβαιωτικός έλεγχος της αποτελεσματικότητας και της ορθότητας αυτής. Η διαδικασία αυτή επιτυγχάνεται ενδεικτικά μέσω συμβάσεων απόδοσης *(performance contracts)*, κριτικής, έρευνας ή μηχανισμούς επίλυσης παραπόνων *(operational – level grievance).* Οι αναφερθείσες τεχνικές επιτρέπουν την έμπρακτη επίλυση ζητημάτων παραβίασης δικαιωμάτων, με γνώμονα την αμεροληψία, την διευκόλυνση της προσβασιμότητας για τις προσβαλλόμενες κοινότητες και τη διαφάνεια. Η τελευταία, μάλιστα, σε επίπεδο πολυεθνικής επιχείρησης εξασφαλίζεται ιδίως με δημόσιες επίσημες αναφορές που αποκαλύπτουν ουσιώδη επιμέρους στοιχεία της επιχειρηματικής πορείας.

## Κατευθυντήριες Γραμμές του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης για τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις σχετικά με την Υπεύθυνη Επιχειρηματική Συμπεριφορά

Οι Κατευθυντήριες Οδηγίες του ΟΟΣΑ για τις Πολυεθνικές Επιχειρήσεις συνθέτουν ένα συνεκτικό πρότυπο εφαρμογής της επιχειρηματικής υπευθυνότητας,

[22] United Nations, *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*, (New York and Geneva: United Nations, 2011), commentary by John Ruggie on Principle 17.

το οποίο εκτείνεται πέραν των γενικών αρχών σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ιδίως, η ευθύνη της επιχείρησης για συμμόρφωση με τα θεμελιώδη δικαιώματα διατυπώνεται ως αυτοτελής και ανεξάρτητη από την εκπλήρωση των αντίστοιχων υποχρεώσεων του κράτους, χωρίς ωστόσο να αποκόπτεται από το ευρύτερο πλαίσιο της κρατικής εποπτείας.

Κεντρικό ρόλο στην πρακτική υλοποίηση των Οδηγιών διαδραματίζουν οι διαδικασίες εφαρμογής, οι οποίες προβλέπουν τη σύσταση Εθνικών Σημείων Επαφής (*National Contact Points – NCPs*). Τα NCPs λειτουργούν ως μη δικαστικοί μηχανισμοί υποβολής και εξέτασης καταγγελιών (non-judicial grievance mechanisms),[23] συγκροτώντας μια διαδικασία λογοδοσίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, τα NCPs συνεργάζονται μεταξύ τους, με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας, ενώ οι σχετικές συζητήσεις εκκινούν, κατά κανόνα, σε εθνικό επίπεδο πριν από την εμπλοκή άλλων κρατών. Παράλληλα, τα NCPs υποβάλλουν τακτικές εκθέσεις στην Επιτροπή Επενδύσεων[24] του ΟΟΣΑ, ενισχύοντας τη διαφάνεια και τον θεσμικό έλεγχο της λειτουργίας τους. Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει ο συντονισμός των NCPs για τον ορισμό ενός εξ αυτών ως κεντρικού χειριστή της υπόθεσης, σε περιπτώσεις που εμπλέκονται περισσότερα κράτη, όπως το κράτος έδρας και το κράτος υποδοχής μίας πολυεθνικής επιχείρησης.

Η διαδικασία κινείται αρχικά μέσω μιας προκαταρκτικής αξιολόγησης της καταγγελίας, με σκοπό τη διαπίστωση της συνάφειας των προβαλλόμενων ισχυρισμών με τις Κατευθυντήριες Οδηγίες και τη νομιμοποίηση της περαιτέρω εξέτασης. Εφόσον κριθεί ότι η υπόθεση χρήζει διερεύνησης, το NCP προβαίνει σε διαμεσολαβητικές ενέργειες μεταξύ των εμπλεκομένων μερών και ασκεί θεσμική πίεση προς την επιχείρηση για συμμόρφωση.

Η διαδικασία ολοκληρώνεται με την έκδοση δημόσιας τελικής δήλωσης (*final statement*),[25] η οποία δύναται να καταλήγει σε απόρριψη της καταγγελίας, σε συμφωνία των μερών ή σε αποτυχία επίτευξης συμφωνίας. Η δημοσιοποίηση του αποτελέσματος συνιστά βασικό

[23] OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct* (Paris: OECD Publishing, 2023), Part II, 59.
[24] *Ibid*, 58.
[25] *Ibid*, 60.

μηχανισμό έμμεσης επιβολής της συμμόρφωσης, καθώς η έκθεση της επιχείρησης στη δημόσια κριτική και η συνακόλουθη επίπτωση στη φήμη της λειτουργούν ως ουσιώδη κίνητρα προσαρμογής της στα διεθνή πρότυπα της υπεύθυνης επιχειρηματικής δράσης.

## Αξιολόγηση Μηχανισμών «Ήπιου Δικαίου»

Το σύνολο των προαναφερθέντων κειμένων για τη ρύθμιση της επιχειρηματικής υπευθυνότητας, ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα, εντάσσεται στα πλαίσια του soft law, αποτελώντας μια θεσμοθετημένη και νομικά επίσημη παρότρυνση για τη διαχείριση του κινδύνου παραβίασης των δικαιωμάτων. Ειδικώς, ως προς τη νομική φύση και δεσμευτικότητα των αρχών αυτών, τονίζεται ότι οι τελευταίες δεν αποβλέπουν στη διαμόρφωση νομικά δεσμευτικών υποχρεώσεων.[26]

Ωστόσο, η υποχρέωση συμμόρφωσης προς τα ανθρώπινα δικαιώματα, η οποία απολαμβάνει σχεδόν πλήρους αναγνώρισης, υφίσταται ως κοινωνικό-ηθική επιταγή, αυτόνομη από την ικανότητα των κρατών να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους. Όπως ορθά επισημαίνει ο John Ruggie, η επιχείρηση υπόκειται σε δύο διακριτά εξωτερικά συστήματα, αφενός μεν σε εκείνο του δημοσίου δικαίου, αφετέρου δε στο διακρατικό, κοινωνικό σύστημα αρχών που διέπουν τη συναλλακτική δράση της ίδιας με τρίτους.[27]

Ως εκ τούτου, οι συγκεκριμένοι μηχανισμοί επιδιώκουν να εντείνουν το περί δικαίου αίσθημα σεβασμού των δικαιωμάτων, προσδιορίζοντας το περιεχόμενο της επιχειρηματικής υπευθυνότητας και ενθαρρύνοντας την έμπρακτη εφαρμογή των θεμελιωδών αξιών, μέσω της υιοθέτησης επιχειρηματικών πρακτικών. Επρόκειτο για διευκόλυνση του συνόλου των κρατών, τα οποία μοιάζουν να είναι ανεπαρκώς εφοδιασμένα για την οργάνωση ενός σχεδίου τήρησης των αναγνωρισμένων αρχών, ακόμη περισσότερο δε των πληγμένων κρατών, όπου ελλοχεύει αυξημένος κίνδυνος παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στα πλαίσια αυτά, η συνδρομή του κράτους έδρας μιας πολυεθνικής επιχείρησης καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική

[26] Abbott, Kenneth W., Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, Anne-Marie Slaughter, and Duncan Snidal. "*The Concept of Legalization.*" International Organization 54, no. 3 (2000): 410-411.
[27] John Ruggie, *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights* (New York: W. W. Norton & Company, 2013), 91.

με την παροχή αξιοποιήσιμης καθοδήγησης, ως προς τη διαχείριση του ρίσκου παραβίασης.

## Υπό Διαμόρφωση Διεθνής Συνθήκη για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Στα πλαίσια των σύγχρονων διεθνών εξελίξεων, το Σχέδιο της Διεθνούς Συνθήκης για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα,[28] υπό εκπόνηση από την επιτροπή Open-ended Intergovernmental Working Group (OEIGWG) του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, φιλοδοξεί να καθιερώσει ένα νομικά δεσμευτικό πλαίσιο της επιχειρηματικής δραστηριότητας ως προς τα δικαιώματα. Κατά αυτόν τον τρόπο, αποτελεί την πρώτη απόπειρα μετατροπής της ηθικής και θεσμικής προτροπής των κρατών για προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της επιχειρηματικής δράσης σε διεθνή νομική υποχρέωση.

Όπως προβλέπεται στο άρθρο 2 του Σχεδίου της Συνθήκης, στόχοι αυτής της πρωτοτυπίας είναι η ευμενέστερη αποτροπή παραβιάσεων εκ μέρους των επιχειρήσεων, η προσβασιμότητα σε τελέσφορα μέσα θεραπείας των ήδη γενομένων παραβιάσεων και η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας. Αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής της υπό διαμόρφωση Συνθήκης, το άρθρο 3 προαναγγέλλει την επέλευση των εννόμων αποτελεσμάτων της σε όλες τις επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων ρητώς και των πολυεθνικών, καλύπτοντας συγχρόνως το σύνολο των διεθνώς αναγνωρισμένων ελευθεριών στην περαιτέρω κατοχύρωση των οποίων αποβλέπει η Συνθήκη. Επιπροσθέτως, διευκρινίζεται στο άρθρο 3 η αναγνώριση της δικαιοδοσίας εκδίκασης σχετικών υποθέσεων των εθνικών δικαστηρίων, τόσο του τόπου τέλεσης της καταχρηστικής ενέργειας όσο και του τόπου κατοικίας του δύματος, διασφαλίζοντας την πρόσβαση στα αναγκαία ένδικα μέσα σε περιπτώσεις διασυνοριακών παραβιάσεων.

---

[28] United Nations, *Second Revised Draft of a Legally Binding Instrument to Regulate, in International Human Rights Law, the Activities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights* (prepared by the OEIGWG), (New York: United Nations, 6 Aug 2020). https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session6/OEIGWG_Chair-Rapporteur_second_revised_draft_LBI_on_TNCs_and_OBEs_with_respect_to_Human_Rights.pdf

Σύμφωνα με τον David Bilchitz, η προτεινόμενη συνθήκη αποσκοπεί στην κάλυψη του κενού λογοδοσίας στο υφιστάμενο διεθνές πλαίσιο, με την επίσημη και άμεση αναγνώριση της επιχειρηματικής ευθύνης. Μάλιστα, με τα περιορισμένα εργαλεία *soft law* λαμβάνεται υπόψη η ικανότητα μιας επιχείρησης να συλλάβει το ευρύτερο κοινωνικό της αποτύπωμα, ενώ στην πραγματικότητα τα συμφέροντά της είναι πιο βραχυπρόθεσμα και μεταβλητά. Κατά συνέπεια, η δεσμευτική ισχύς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι συμβατή με τη φύση μιας επίσημης Συνθήκης.[29]

Μολονότι η αξία αυτής της προσπάθειας δεν μπορεί να υπονομευθεί, πρέπει να σημειωθεί ότι η ολοκλήρωσή της δεν αποτελεί εύκολο έργο, με αποτέλεσμα να επιβραδύνεται η διαδικασία διαμόρφωσης. Συγκεκριμένα, η επιμήκυνση της διαπραγματευτικής διαδικασίας οφείλεται στην αδυναμία των κρατών να συναινέσουν ως προς το περιεχόμενο των υποχρεώσεών τους και το μέτρο της ευθύνης των πολυεθνικών. Επομένως, το πρωτοπόρο αυτό τεχνικό εγχείρημα θα πρέπει να προσαρμοστεί στις διαφορετικές αντιλήψεις των κρατών, ώστε να θεωρηθεί πολιτικά αποδεκτό διεθνώς και κοινώς αναγνωρισμένο.

## Δυσχέρειες Θεμελίωσης Διεθνούς Ευθύνης των Πολυεθνικών Επιχειρήσεων

Παρατηρείται ότι η προσέγγιση της διεθνούς σφαίρας στο ζήτημα περί θεσμοθέτησης διεθνών υποχρεώσεων των πολυεθνικών επιχειρήσεων για την προστασία των προστατευόμενων ελευθεριών είναι καταρχήν ενθαρρυντική. Εντούτοις, δεν αναιρείται το γεγονός ότι μια τέτοια θεώρηση γεννά αφορμές νομικής αντίστασης, στηριζόμενης σε πλήθος επιχειρημάτων, βάσει των οποίων η έννομη τάξη ενδεχομένως παρουσιάζει διστακτικότητα.

Ως στοιχειώδες δικαιοδοτικό εμπόδιο στη γένεση τέτοιου είδους δεσμευτικών υποχρεώσεων στο νομικό πρόσωπο μιας πολυεθνικής επιχείρησης, παρίσταται η θεμελιώδης διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και κρατικής ευθύνης, η οποία εν όψει της επέκτασης των εν λόγω

[29] Bilchitz, David. *"The Necessity for a Business and Human Rights Treaty." Business and Human Rights Journal* 1, no. 2 (2016): 203–27. https://doi.org/10.1017/bhj.2016.13, 213.

υποχρεώσεων, εκτίθεται σε κίνδυνο σύγχυσης. Συνέπεια αυτού θα συνιστούσε η υποβάθμιση της ισχύος του κράτους, αφού η διεθνής αυτονόμηση της ιδιωτικής δύναμης θα αποστερούσε, ή έστω θα έφθινε, την εξουσία του να επιβάλλει τις σχετικές υποχρεώσεις στις επιχειρηματικές οντότητες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Andrew Clapham στο έργο του, "*Human Rights Obligations of Non-State Actors*", για να συνοψίσει τη λογική του κύματος εναντίωσης σε μια τέτοια κίνηση, «*better to put our faith in the current state-centred system than in a new, unknown, and necessarily diffuse accountability arrangement which would inadvertently give non state actors greater 'status.*»[30]

Τίθενται αντικειμενικά κριτήρια καταλογισμού μιας παραβίασης υποχρέωσης διεθνούς δικαίου εκ μέρους μιας επιχείρησης στο Κράτος.[31] Αυτά περιλαμβάνουν, οπωσδήποτε, τη διαπίστωση αποτελεσματικής άσκησης ελέγχου από το Κράτος στην ιδιωτική δράση, καθιστώντας αμελητέα την κρατική ίδρυση και ιδιοκτησία και μετακυλώντας το βάρος στην εξέταση της πραγματικής κρατικής εποπτείας επί της επιχείρησης.

Συναφώς, στο άρθρο 8 (ARSIWA),[32] προβλέπεται η δυνατότητα καταλογισμού υπό την προϋπόθεση ότι η οντότητα έδρασε υπό τις συνθήκες ελέγχου του κράτους ή υπό το καθεστώς κρατικής καθοδήγησης. Στο πλαίσιο αυτό, στοιχεία όπως το δικαίωμα ψήφου του κράτους και η εξουσία διορισμού ή παύσης των μελών της διοίκησης μιας πολυεθνικής μπορούν να συνεκτιμηθούν κατά την αξιολόγηση της σχέσης κράτους και επιχείρησης, χωρίς όμως να δικαιολογούν αυτοτελώς τον καταλογισμό της συγκεκριμένης πράξης στο κράτος.

Συνάγεται, λοιπόν, ότι τα παραπάνω στοιχεία δεν επαρκούν, ώστε να προσδώσουν σε μια οντότητα την ιδιότητα κρατικού οργάνου, η οποία βάσει του οργανικού κριτηρίου καταλογισμού *(structural test for attribution)*

---

[30] Clapham, Andrew, *Human Rights Obligations of Non-State Actors* (Oxford: Oxford University Press, 2006).
[31] Schönsteiner, Judith. "*Attribution of State Responsibility for Actions or Omissions of State-Owned Enterprises in Human Rights Matters*" (Public International Law: Human Rights Ejournal, 2018), 910.
[32] International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, UN Doc. A/RES/56/83 (2001), article 8.

που θεσπίζει το άρθρο 4 (ARSIWA),[33] αποτελεί την κύρια προϋπόθεση καταλογισμού. Εν προκειμένω, η ιδιότητα αυτή λαμβάνεται υπόψη διασταλτικά, συμπεριλαμβάνοντας κεντρικά, περιφερειακά και τοπικά κρατικά όργανα, ανεξαρτήτως ιεραρχίας και λειτουργικής αρμοδιότητας.

Από την άλλη, για τις ιδιωτικές οντότητες που έχουν εξουσιοδοτηθεί από το εσωτερικό δίκαιο να ασκούν στοιχεία της κυβερνητικής εξουσίας, κρίσιμο είναι το λειτουργικό κριτήριο *(functional test for attribution)* του άρθρου 5 (ARSIWA),[34] που εστιάζει στη φύση της πράξης. Κατά την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου, παρακάμπτεται το πλαίσιο στενού κρατικού ελέγχου και απαιτείται να διαπιστωθεί η ειδική μεταβίβαση μιας δημόσιας κυριαρχικής λειτουργίας, ώστε να καταλογιστεί η πράξη στο κράτος. Προκειμένου να εφαρμοστεί το εν λόγω κριτήριο, απαιτούμενο είναι να εξεταστεί όχι μόνο το περιεχόμενο της πράξης, αλλά ειδικά ο τρόπος παραχώρησης των στοιχείων της εξουσίας και ο σκοπός ανάθεσης αυτών σε μια διακριτή του κράτους οντότητα.

Αναντίρρητα, η παροχή δεσμευτικών οδηγιών και καθοδηγήσεων, συγχρόνως με το δικαίωμα αρνησικυρίας, από πλευράς του κράτους προς τη διεύθυνση μιας πολυεθνικής επιχείρησης υποδηλώνει την κρατική παρουσία που εμπλέκεται διακριτικά για δημόσιους σκοπούς στην επίβλεψη της ιδιωτικής οικονομικής κίνησης. Εφόσον πληρούνται οι ως άνω προϋποθέσεις, το Κράτος υπεισέρχεται εν μέρει, αναλόγως με την ένταση της παρέμβασής του, στη θέση της πολυεθνικής επιχείρησης και αφενός δέχεται το πλεονέκτημα του προσανατολισμού της δράσης της, αφετέρου ευθύνεται για τις παραβιάσεις της, καθώς όφειλε να είχε προβλέψει τον κίνδυνο δια μέσου των απαραίτητων εποπτικών μηχανισμών.

Εν κατακλείδι, οποιαδήποτε προσπάθεια πρόσδοσης διεθνούς υπόστασης σε μια διακρατική εταιρεία μέσω της αναγνώρισης της υποχρέωσης για πιστή εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα πρέπει να εντάσσεται σε ένα πλαίσιο ισορροπίας μεταξύ της εξουσίας του κράτους, ως κατεξοχήν υποκειμένου διεθνούς δικαίου, αλλά και της συμπερίληψης των πολυεθνικών επιχειρήσεων, ως

[33] International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, UN Doc. A/RES/56/83 (2001), article 4.
[34] International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, UN Doc. A/RES/56/83 (2001), article 5.

σημαντικών μεν διεθνώς οντοτήτων, στερούμενων δε διεθνούς υποκειμενικότητας.

## Το Υφιστάμενο Κενό Λογοδοσίας (*Accountability Gap)*

### Τα Θεσμικά Κενά στη Ρύθμιση της Διασυνοριακής Επιχειρηματικής Δράσης

Η έκθεση του John Ruggie, υπό την ιδιότητά του ως Ειδικού Αντιπροσώπου του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις διακρατικές επιχειρήσεις, *"Protect, Respect and Remedy: A Framework for Business and Human Rights (2008)"*, αναδεικνύει τη γενεσιουργό αιτία του κενού λογοδοσίας των επιχειρήσεων, η οποία εντοπίζεται στα «κενά διακυβέρνησης» *(governance gaps).*[35] Τα τελευταία απορρέουν από την ασύμμετρη εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης και των διεθνών μηχανισμών ελέγχου. Ειδικότερα, η ραγδαία αναπτυσσόμενη οικονομική δύναμη των πολυεθνικών επιχειρήσεων καθιστά αναπόφευκτα ελλιπή την ικανότητα των σύγχρονων κοινωνιών για επιβολή κυρώσεων στους υπαιτίους και επανόρθωση των θυμάτων, διαμορφώνοντας έτσι ένα περιβάλλον ευνοϊκό παραβιάσεων.

Επακόλουθο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης αποτέλεσε η διασυνοριακή επέκταση της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας, εκτός των στενών εθνικών ορίων της έδρας. Εν αντιθέσει, οι καθιερωμένοι ρυθμιστικοί μηχανισμοί παρέμειναν κατά βάση εθνικοί και εδαφικώς περιορισμένοι, ήτοι μη ανταποκρινόμενοι στα νέα δεδομένα διεθνοποίησης των επιχειρήσεων.

Η ανεπάρκεια των αναγκαίων εθνικών θεσμών και πόρων, όπως και η κρατική αδράνεια ή η απροθυμία για διερεύνηση και πρόληψη των παραβιάσεων υπονομεύουν αισθητά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.[36] Το

---

[35] Ruggie, John. *"Protect, respect and remedy: a framework for business and human rights: report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises"* (Geneva: United Nations, 2008), 3.

[36] Bilchitz, David, and Surya Deva. *"The Human Rights Obligations of Business: A Critical Framework for the Future." Chapter. In Human Rights Obligations of Business: Beyond the Corporate Responsibility to Respect?*, edited by Surya Deva and David Bilchitz, 1–26. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

φαινόμενο αυτό εντείνεται εξαιτίας του γεγονότος ότι τα κράτη ούτε απαγορεύεται αλλά ούτε και υποχρεούνται να ρυθμίζουν την εξωεδαφική δραστηριότητα των επιχειρήσεων που εδρεύουν σε αυτά, ενισχύοντας το κενό λογοδοσίας.

## Η Οργανωτική Δομή της Πολυεθνικής Επιχείρησης ως Εμπόδιο Λογοδοσίας

Ακόμη και η προετοιμασία ενός ολοκληρωμένου θεσμικά πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων δεν θα επαρκούσε για να διασφαλίσει την πληρότητα και την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των θεμελιωδών αξιών στην επιχειρηματική σφαίρα. Αυτό οφείλεται εν μέρει στην ίδια τη οργανική διάρθρωση της πολυεθνικής επιχείρησης, η οποία χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα και λειτουργική ευρύτητα. Συγκεκριμένα, ενώ αντιμετωπίζεται από οικονομική άποψη ως ενιαία οντότητα, της οποίας τα τμήματα αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων, η νομική ευθύνη του νομικού αυτού προσώπου κατακερματίζεται.

Συνεπώς, η πολυεθνική επιχείρηση περιλαμβάνει τόσο τη μητρική εταιρεία, όσο και τις θυγατρικές, όπως και υποκαταστήματα ή κοινοπραξίες. Με εξαίρεση τα υποκαταστήματα που θεωρούνται εξαρτημένα τμήματα της επιχείρησης, οι υπόλοιπες οντότητες συνιστούν αυτοτελή νομικά πρόσωπα, βάσει της αρχής της χωριστής νομικής προσωπικότητας *(separate legal personality).* Εξ αυτού του λόγου, απολαμβάνουν διακριτά δικαιώματα και επιβαρύνονται με διακριτές συμβατικές υποχρεώσεις. Συγχρόνως, κάθε αυτοτελές νομικό πρόσωπο διαθέτει ίδια περιουσία, γεγονός που καθορίζει ανάλογα και το καθεστώς της περιουσιακής ευθύνης. Έννομη συνέπεια της διακριτής νομικής προσωπικότητας συνιστά και η ενθάρρυνση των μετόχων για επενδυτικές ενέργειες στην επιχείρηση μέσω της προστασίας τους με την περιορισμένη ευθύνη *(limited liability).* Αναλόγως, η ίδια η μητρική εταιρεία, κατά κανόνα δεν ενέχεται αυτομάτως για παραβιάσεις εκ μέρους της θυγατρικής, διότι αυτή ευθύνεται αυτόνομα με το δικό της και μόνο ενεργητικό.

Παρ' όλα αυτά, η αρχή της ξεχωριστής νομικής προσωπικότητας και το συνακόλουθο προνόμιο της περιορισμένης ευθύνης των μετόχων δεν έχουν απόλυτο χαρακτήρα, καθώς υπό προϋποθέσεις κάμπτονται μέσω της «άρσης του εταιρικού πέπλου» *(piercing the corporate*

*veil).* Ήδη από τις πρώτες θεωρητικές προσεγγίσεις, στις αρχές του 20ου αιώνα, ο Maurice Wormser, στη μελέτη του *"Piercing the Veil of Corporate Entity" (1912),*[37] ανέδειξε αυτή τη δικαστηριακή πρακτική, στο πλαίσιο της οποίας τα δικαστήρια παραμερίζουν την εταιρική αυτοτέλεια, όταν αυτή χρησιμοποιείται καταχρηστικά ως προκάλυμμα για δόλιες ενέργειες, ιδίως με σκοπό την εξαπάτηση των πιστωτών.

Ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις που θεμελιώνουν ευθύνη της μητρικής εταιρείας για ζημιογόνες ως προς τα δικαιώματα ενέργειες της θυγατρικής προϋποθέτουν άσκηση ουσιαστικού ελέγχου ή ενεργό συμβολή της μητρικής εταιρείας στην τελεσθείσα παραβίαση. Ενδεικτικά, η υπόθεση *Lago Agrio v. Chevron,*[38] η οποία αφορούσε σημαντική περιβαλλοντική ρύπανση στον Αμαζόνιο από ενέργειες της θυγατρικής εταιρείας, αναδεικνύει τη σημασία της άρσης του εταιρικού πέπλου στο πλαίσιο της διασυνοριακής επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η αρχική απόφαση του δικαστηρίου του Ισημερινού, συνεκτιμώντας τον εκτεταμένο έλεγχο της μητρικής εταιρείας επί της θυγατρικής, αλλά και την ελλιπή κεφαλαιοδότηση της τελευταίας, δέχθηκε κατ' εξαίρεση την υπέρβαση της εταιρικής αυτοτέλειας.

Προκύπτει, έτσι, ότι η εφαρμογή του μηχανισμού αυτού κρίνεται κατά περίπτωση με βάση την καλή πίστη και την ειδικότερη έκφανσή της, την ειλικρίνεια ως προς τη σκοπιμότητα χρήσης του εταιρικού προνομίου. Εφόσον, λοιπόν, συντρέξουν τα εξαιρετικά περιστατικά που δικαιολογούν την «άρση του εταιρικού πέπλου» , όπως είναι η κατάχρηση της εταιρικής μορφής, παύει η προστασία της μητρικής εταιρείας και η νομική διάκρισή της από τη θυγατρική, οπότε της καταλογίζεται κατ' εξαίρεση η παραβίαση.

Επομένως, συνάγεται ότι η μητρική εταιρεία δεν ευθύνεται αυτοδικαίως για τις πράξεις της θυγατρικής, όπως χαρακτηριστικά απεδείχθη και στην υπόθεση *Vedanta Resources plc v. Lungowe* (2019).[39] Εν προκειμένω, το Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου

---

[37] Wormser, Maurice. *"Piercing the Veil of Corporate Entity."* Columbia Law Review 12, no. 6 (1912): 496-519.

[38] *María Aguinda y Otros v. Chevron Corporation*, No. 002-2003, Provincial Court of Justice of Sucumbíos (Lago Agrio), Ecuador, February 14, 2011.

[39] *Vedanta Resources Plc v. Lungowe*, UKSC 2017/0185, Judgement of 10 April 2019, (2019) UKSC 20, United Kingdom Supreme Court.

αναγνώρισε ότι η ευθύνη της μητρικής δεν αποκλείεται αλλά μπορεί να θεμελιωθεί, εφόσον τεκμηριωθεί ότι ασκούσε υψηλό βαθμό ελέγχου και καθοδήγηση επί της θυγατρικής. Κατά συνέπεια, η πολυεπίπεδη δομή μιας πολυεθνικής επιχείρησης δρα ως μηχανισμός διάχυσης της ευθύνης από παραβιάσεις δικαιωμάτων, δυσχεραίνοντας τον καταλογισμό και τη λογοδοσία των υπευθύνων.

## Δικονομικά και Πρακτικά Εμπόδια στην Πρόσβαση σε Αποτελεσματική Έννομη Προστασία

Μολονότι η ευθύνη μιας πολυεθνικής επιχείρησης για δραστηριότητα αντίθετη στα ανθρώπινα δικαιώματα μπορεί να αναγνωριστεί, ξεπερνώντας τα προαναφερθέντα εμπόδια, εξακολουθεί να παρακωλύεται ουσιωδώς η αποκατάσταση των θυμάτων και άρα η πλήρης προστασία των δικαιωμάτων από μια σειρά από διαδικαστικά και πρακτικά εμπόδια. Καταρχάς, επικρατεί αβεβαιότητα ως προς τη δικαιοδοσία επίλυσης της διαφοράς, διότι προκειμένου να θεμελιωθεί εξωεδαφική υποχρέωση του κράτους, θα πρέπει να διαπιστωθεί ότι το ίδιο ασκεί κάποια επίδραση στις εκτός της επικρατείας συνθήκες, ελέγχοντας συνάμα τις δραστηριότητες της επιχείρησης που εδρεύουν σε αυτό ή τελούν υπό τη δικαιοδοσία του.[40]

Ανάμεσα στους ανασταλτικούς παράγοντες αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων συγκαταλέγονται, όπως επισημαίνεται και στον Ερμηνευτικό Οδηγό του OHCHR για την Πρόσβαση σε Αποκατάσταση *(Access to Remedy)*, το υψηλό κόστος πρόσβασης στους δικαστικούς μηχανισμούς, οι χρονοβόρες διαδικασίες, η δυσκολία προσβασιμότητας σε πληροφορίες της επιχείρησης, η σύνθετη αποδεικτική διαδικασία, καθώς και η πληροφοριακή ανισότητα μεταξύ του διγόμενου και του νομικού προσώπου μιας οικονομικής υπερδύναμης, όπως αυτή της πολυεθνικής επιχείρησης.[41]

---

[40] Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No.24 (2017) on State Obligations under the ICESCR in the Context of Business Activities*, UN Doc. E/C.12/GC/24 (2017), p.28.

[41] Office of the Hight Commissioner for Human Rights, Access to Remedy in Cases of Business-Related Human Rights Abuse: An Interpretive Guide (Geneva: United Nations, 2023), 47-48.

Όλα τα προαναφερθέντα εμπόδια δίγουν τον πυρήνα της αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη, η οποία συνιστά ανεξάρτητο πυλώνα στο πλαίσιο της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων. Κατά αυτόν τον τρόπο, καθίσταται σαφές ότι, προκειμένου να επιτευχθεί ένα σύστημα λογοδοσίας, δεν επαρκεί η θέσπιση μιας δεσμευτικής Συνθήκης, αλλά προϋποτίθεται και η δυνατότητα πραγματικής πρόσβασης των διγόμενων στα ένδικα μέσα.

Ως εκ τούτου, για να διασφαλιστεί η προσβασιμότητα στην επανόρθωση, θα πρέπει τα παρεχόμενα μέσα έννομης προστασίας να πληρούν τις διεθνείς προδιαγραφές, δηλαδή να κρίνονται επαρκή, ήτοι αναλογικά και πρόσφορα, αποτελεσματικά ως προς τον τερματισμό της παραβίασης και ταχεία ως προς την επαναφορά του ζημιωθέντος στην προτέρα κατάσταση.

## Επίλογος

Προς σύνοψη όσων παρατέθηκαν, η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία έχει πλέον βρει τις ρίζες της βαθιά μέσα στο σύγχρονο ανταγωνιστικό καθεστώς της παγκοσμιοποίησης. Παρά τη σπουδαία και καινοτόμο συνεισφορά των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην παγκόσμια οικονομία, η επίδραση τους στα ανθρώπινα δικαιώματα ανέδειξε την ανάγκη θέσπισης αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου των παραβιάσεων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Με εξαίρεση την υπό διαμόρφωση Δεσμευτική Συνθήκη του ΟΗΕ για τις Επιχειρήσεις και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, τα λοιπά πρότυπα προστασίας ανήκουν στο ήπιο δίκαιο, με αποτέλεσμα η απουσία ενός νομικά δεσμευτικού διεθνούς πλαισίου να δυσχεραίνει, από κοινού με ποικίλα πρακτικά εμπόδια, την ουσιαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Απόρροια αυτού του φαινομένου είναι η δημιουργία του λεγόμενου κενού λογοδοσίας (*accountability gap),* το οποίο αντανακλά την αναντιστοιχία μεταξύ της διασυνοριακής ανάπτυξης των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των μηχανισμών εποπτείας εθνικής εμβέλειας.

Ωστόσο, η σύγχρονη διεθνής κοινότητα φαίνεται πλέον να συνειδητοποιεί τη βαρύτητα του ζητήματος και να αναζητά έμπρακτα πιο τελέσφορους τρόπους αντιμετώπισης των παραβιάσεων που σχετίζονται με την

επιχειρηματική δράση των πολυεθνικών. Ζητούμενο σε κάθε τέτοια προσπάθεια παραμένει η ελεύθερη επιχειρηματική ανάπτυξη να μπορέσει να συνυπάρξει αρμονικά με τον σεβασμό στην αξία του ανθρώπου και τα απορρέοντα εξ αυτής δικαιώματα.

Συνεπώς, το σύστημα διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα πρέπει να προσαρμοστεί, ώστε να σταθεί στο ύψος των νέων αναγκών της παγκόσμιας οικονομίας, προκειμένου να αποδείξει την αξιοπιστία του τόσο απέναντι στα θύματα μέσω της αποκατάστασής τους όσο και απέναντι στους παραβάτες μέσω της επιβολής κυρώσεων. Εν τέλει, η καθιέρωση ενός οργανωμένου και ευρέως αναγνωρισμένου μηχανισμού λογοδοσίας των πολυεθνικών επιχειρήσεων καθίσταται πλέον επιτακτική ανάγκη του διεθνούς δικαίου, σε μια εποχή που η οικονομική κυριαρχία φαίνεται να υπερβαίνει ολοένα και περισσότερο τα στενά όρια της κρατικής κυριαρχίας.

## Βιβλιογραφία


- Abbott Kenneth W., Keohane Robert O., Moravcsik Andrew, Slaughter Anne-Marie, Snidal Duncan. «The Concept of Legalization.» *International Organization Vol.54, No.3*, 2000.

- Bilchitz, David. «The Necessity for a Business and Human Rights Treaty.» *Business and Human Rights Journal 1, no.2*, 2016.

- Bilchitz David, Surya Deva. *The Human Rights Obligations of Business: A Critical Framework for the Future.* Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

- *Churchill Mining PLC and Planet Mining Pty Ltd v. Republic of Indonesia.* ICSID Case No. ARB/12/14 and 12/40. Award, 6 December 2016.

- Clapham, Andrew. *Human Rights Obligations of Non-State Actors.* Oxford: Oxford University Press, 2006.

- Committee on Economic, Social and Cultural Rights. *General Comment No.24 on State Obligations under the ICESCR in the Context of Business Activities.* 2017.

- Crawford, James. *Brownlie's Principles of Public International Law, 8th ed.* Oxford: Oxford University Press, 2012.

- Friedmann, Wolfgang. *The Changing Structure of International Law.* New York: Columbia University Press, 1964.

- *Hyatt International Corporation v. Government of the Islamic Republic of Iran*, Interlucutory Award No.54, 9 Iran-U.S. C.T.R. 72 (1985).

- International Law Commission (ILC). *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries.* UN Doc. A/56/10, 2001.

- Judith, Schönsteiner. «Attrbution of State Responsibility for Actions or Omissions of State-Owned Enterprises in Human Rights Matters.» *Public International Law: Human Rights eJournal vol 40:4*, 2018: 910.
- *María Aguinda y Otros v. Chevron Corporation*, No. 002-2003, Provincial Court of Justice of Sucumbíos (Lago Agrio), Ecuador, February 14, 2011.
- *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgement, I.C.J. Reports 1986.
- Muchlinski, Peter. *Multinational Enterprises and the Law.* Oxford: Oxford University Press, 2007.
- OECD. *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct.* Paris: OECD Publishing, 2023.
- Office of the High Commissioner for Human Rights. *Improving Accountability and Access to Remedy for Victims of Business-Related Human Rights Abuse: Report of the UN High Commissioner for Human Rights.* UN Doc. A/HRC/32/19, 2016.
- Ruggie, John. *Just Business: Multinational Corporations and Human Rights.* New York: W. W. Norton, 2013.
- United Nations. *Charter of the United Nations.* 26 June 1945.
- United Nations. *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework.* New York and Geneva: United Nations, 2011.
- United Nations. *International Covenant on Civil and Political Rights.* 23 March 1976.
- United Nations. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.* 3 January 1976.
- United Nations. *Second Revised Draft of a Legally Binding Instrument to Regulate, in International*

*Human Rights Law, the Activities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights (Draft, prepared by the OEIGWG).* New York: United Nations, 2020.

- United Nations. Statute of the International Court of Justice. October 24, 1945.
- *Vedanta Resources Plc v Lungowe.* UKSC/2017/0185 (Supreme Court of the United Kingdom, April 10, 2019). Wormser, Maurice. "*Piercing the Veil of Corporate Entity."* Columbia Law Review, vol. 12, no. 6, 1912, pp. 496-519. HeinOnline, https://access.heinonline.com/HOL/P?h=hein.journals/clr12&i=518.

- «Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας.» *ΦΕΚ Α' 211/24.12.2019.* Αθήνα, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.